

פתרון הבחינה בהיסטוריה ב', 1 יח"ל, מועד חורף 2012

שאלון: 221,022116

מוגש על-ידי: נעמי בלנק ורענן נוימרק,

מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

התשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים

בשאלון זה ארבעה פרקים. על הנבחן לענות על שאלה אחת בכל פרק, מביניהן לפחות שתי שאלות הכוללות קטע מקור

נושא א- טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

פרק ראשון

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה מספר 1- קטע מקור- המשטר הטוטליטרי

סעיף א'

מאפייני המשטר הטוטליטרי הבאים לידי ביטוי בקטע:

א. **מפלגת המונים יחידה**: שמנהיג אותה בדרך כלל אדם יחיד ("דיקטטור") וחברים בה מספר מצומצם יחסית של חברים (עד 10% מהאוכלוסייה). מיעוט זה מסור בכל ליבו לאידיאולוגיה ומוכן לסייע בכל דרך אפשרית להתפשטותה. המפלגה מאורגנת בצורה היררכית [מדרגית]. חברי המפלגה אווזים בכל עמדות המפתח בשלטון, בצבא ובכלכלה והם מציינים למנהיג ציות עיוור. למנהיג נערך **פולחן אישיות** באמצעי התקשורת, במערכת החינוך ובהפגנות המוניות.

יישום מפלגה יחידה בברית-המועצות: השלטון אסר על קיומן של מפלגות אופוזיציה וכן אסר להשמיע דעות שהן שונות מן הקו המפלגתי האחיד שגובש על ידי לנין והמפלגה הקומוניסטית. מ-1920 המפלגה היחידה שקיומה הותר בברית-המועצות הייתה המפלגה הקומוניסטית. המפלגה הקומוניסטית הוגדרה מפלגה ל"מקצוענים בלבד" – מי שמוכנים להקדיש את כל זמנם ומרצם ליישום העקרונות הקומוניסטים. אנשי המפלגה נהנו מזכויות יתר, הוצבו בכל התפקידים החשובים בממשל, וקבעו מי יהיו מנהלי המשק, פקידי הממשלה, מפקדי הצבא והמשטרה החשאית.

ב. אידיאולוגיה מפותחת: המדובר בתורה רשמית בה דוגל המשטר והיא מקיפה את כל ההיבטים המרכזיים של חיי האדם וכל אדם החי באותה חברה דוגל בה, ולו באופן סביל. אופייני לאידיאולוגיה זו שהיא מתמקדת בשאיפה להגיע למצב מושלם של האנושות. פרוש הדבר שיש לאידיאולוגיה זו יומרה משיחית ("חזון אחרית הימים") המבוססת על הרס החברה הקיימת ויצירת חברה חדשה.

יישום האידיאולוגיה בברית המועצות: המשטר הטוטליטרי בברית המועצות התבסס על תפיסת העולם הקומוניסטית שגובשה על-ידי קרל מרקס ופרידריך אנגלס. בהתאם לאידיאולוגיה הקומוניסטית יש לבטל את הבעלות הפרטית על אמצעי הייצור (אדמות, מפעלים והון פרטי) וליצור חברה שוויונית בה לא יהיו מנצלים (בעלי ההון) ומנוצלים (הפועלים). תפיסת העולם הקומוניסטית נלמדה במערכת החינוך בברית-המועצות, הופצה באמצעי התעמולה השונים ובראשם עיתון המפלגה "פרבדה" ["אמת"] והוצגה כדרך הנכונה שאין לסטות ממנה. לאידיאולוגיה הקומוניסטית הוענק בברית-המועצות ערך מעיין-דתי והאוכלוסייה כולה עברה **אינדוקטרינציה** לשיטה זו.

ג. מערכת של טרור פיסי או פסיכולוגי: המופעל על-ידי המשטרה החשאית ומסייע למפלגה ובעיקר לעומדים בראשה, לפקח על מגזרים שונים באוכלוסייה, הן כאלו הנתפסים כאויבי המשטר, והן כאלו שנבחרו שרירותית. כדי להטיל אימה על האוכלוסייה נעשה שימוש באמצעי המדע החדשים ביותר. הטרור מופעל בדרכים רבות: הוצאות המוניות להורג, אשפוז כפוי בבתי חולים לחולי נפש, מעצר של מיליוני בני אדם במחנות ריכוז ובבתי סוהר בתנאים קשים ביותר, סחיטת וידויים מקורבנות על פשעים שלא ביצעו, עריכת משפטי ראווה, עינויים, חטיפות, עידוד הלשנות, הרעבה שיטתית ועוד.

יישום הטרור בברית המועצות: מיד לאחר תפיסת השלטון החלו הבולשביקים להפעיל טרור בתחומים רבים. הצאר ובני משפחת המלוכה הוצאו להורג. בכל רחבי רוסיה הולאמו מפעלים בכוח ונמסרו לניהולם של חברי מפלגה, שבמרבית המקרים היו חסרי כל ידע בתחום. בנוסף, הולאמו הבנקים, התחבורה והמסחר הסיטונאי, והוחרמה בכוח תוצרת חקלאית מהאיכרים. בתוך זמן קצר הוקמה משטרה חשאית ("ה'צ'קה") שנקטה באמצעים חריפים נגד מי שהוגדרו אויבי המשטר: מעצרים ללא הודעה מוקדמת, חיסול ללא משפט, חקירות המלוות בעינויי תופת ושילוח למחנות עבודה בכפייה בהם שררו תנאים איומים [גולאגים]. בשנים 1917 – 1923 נורו ללא משפט למעלה ממיליון בני אדם שהוגדרו אויבי המהפכה.

במחצית השנייה של שנות ה-30 החריף הטרור. תקופה זו זכתה לכינוי "הטיהורים הגדולים" כיוון שפעולות הטרור נועדו לטהר כביכול את המפלגה הקומוניסטית מגורמים עוינים וחתרניים. במסגרת הטיהורים הגדולים רדפה המשטרה החשאית בהוראת סטלין עשרות מיליוני בני אדם שנחשדו כמתנגדים פוליטיים. מסע הטירוף החל עם רציחתו של **סרגיי קירוב** בכיר במפלגה הקומוניסטית, שסטלין חשש מהתחזקות כוחו בקרב חברי המפלגה. ב-1936 החלו שורה של **משפטי ראווה** נגד חברי מפלגה בכירים. במשפט הראשון הועמדו לדין 16 ממנהיגי המהפכה הקומוניסטית. הם הואשמו בבגידה במהפכה, בריגול למען האויב ובניסיון לרצוח את סטלין

בהוראת המנהיג הגולה טרוצקי. כל הנאשמים עונו קשות עד שהודו ב"אשמתם", התוודו בפומבי על "חטאיהם" והוצאו להורג.

ד. **פיקוח וניהול מרכזיים של הכלכלה:** השליט הטוטליטרי מפקח ומנהל את הכלכלה במדינה באמצעות המפלגה באופן ריכוזי באמצעות תאום בירוקראטי בין גופים עסקיים שונים. המדינה הטוטליטרית מכוונת את הכלכלה על פי צרכיה, מפקחת על אמצעי הייצור (אדמות, מפעלים) ותהליכי הייצור, על מחירי המוצרים ומכתיבה את יחסי העבודה במשק. השליטה בכלכלה מאפשרת למדינה הטוטליטרית להפגין את עוצמת השלטון ולהוסיף לו יוקרה וכוח.

יישום פיקוח וניהול מרכזיים של הכלכלה בברית-המועצות: עיצוב הכלכלה ברוח העקרונות הקומוניסטיים התבצע בברית-המועצות באמצעות שלוש תכניות: "הקומוניזם המלחמתי", "המדיניות הכלכלית החדשה" [בראשי תיבות נא"פ] ו"תכניות החומש".

"הקומוניזם המלחמתי" (1918 – 1921)

מיד לאחר תפיסת השלטון פעלו לנין ומנהיגי המהפכה ליישם את עקרונות הקומוניזם בברית המועצות. בתקופת מלחמת האזרחים (1918 – 1921) הונהג ה"קומוניזם המלחמתי" שעיקרו שליטה מלאה על כל שטחי החיים והכלכלה במדינה. במסגרת הקומוניזם המלחמתי הולאמו הבנקים, התחבורה, ומפעלים ועסקים הועברו לידי הפועלים. הקרקעות הופקעו מידי האצילים ונמסרו לאיכרים שחויבו להעביר את תוצרתם לממשלה תמורת תשלום זעום. הממשלה אפשרה לאיכרים להשאיר רק חלק זעיר מהיבול בידיהם לצריכה עצמית.

תכניות החומש (1928 – 1942)

ב-1928 לאחר שסילק את יריביו בצמרת וביסס את שלטונו הכריז סטאלין על "תוכנית חומש", תוכנית כלכלית וחברתית שנועדה לחסל את הפיגור בתיעוש ובכלכלה ולהחזיר את הפיקוח על המשק לשליטה בלעדית של הממשלה הקומוניסטית. בסופו של דבר התבצעו שלוש תכניות חומש במשך כ-15 שנה, שכל אחת מהן התמקדה בתחום אחר בכלכלה.

במסגרת תוכנית החומש הראשונה בוצעה גם **קולקטיביזציה** של החקלאות. המטרה הייתה ליצור משקים שיתופיים (קואופרטיבים) שיחליפו את המשקים הפרטיים והפרימיטיביים שהיו מפוזרים ברחבי ברית-המועצות. במשקים שיתופיים אלו התבצעה עבודת האדמה בהיקפים מסחריים גדולים באמצעות מיכון מודרני. הקמת המשקים השיתופיים נועדה להגשים את עקרונות הסוציאליזם גם בחקלאות כפי שהדבר נעשה בתעשייה.

במסגרת הקולקטיביזציה בחקלאות הוקמו שני סוגים של משקים שיתופיים: **קולחוזים** ו**סובחוזים**. העבודה בקולחוזים הייתה מבוססת על שימוש במכונות חקלאיות [טרקטורים, קומביינים וכדומה] שהמדינה החזיקה במרכזים מיוחדים והם נתנו שרות לקולחוזים השונים. הדבר יצר תלות של האיכרים במיכון הניתן על-ידי המדינה החליש את עצמאותם וחזק את נאמנותם למשטר. הכנסת מיכון מודרני לחקלאות צמצמה את הצורך בידיים עובדות ואפשרה להעביר מיליוני איכרים לעבודה בתעשייה בערים.

סעיף ב'

שליט במשטר טוטליטרי משתמש ב"פולחן אישיות" -

פולחן האישיות נועד להאדיר את המנהיג ולסייע לו לבסס את שלטונו. באמצעות הפולחן מוצג המנהיג כמי שאינו טועה לעולם, אישיות עליונה שנועדה לגדולות ומטרתה להוביל את האומה ולהנהיג אותה.

פולחן האישיות בברית המועצות בא לידי ביטוי בכך -

ב-1922 מונה סטאלין למזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית והחל להציב את המקורבים לו לתפקידי מפתח במפלגה ולהרחיק את מתנגדיו. לאחר מותו של לנין ב-1924 מתחולל מאבק על הירושה בין סטאלין וטרוצקי, שהיה מפקד הצבא האדום במלחמת האזרחים ונחשב יורש טבעי ללנין. בסיוע תומכיו במפלגה הרחיק סטאלין את טרוצקי מכל מוקדי השפעה, היגלה אותו לסיביר ולבסוף גרם לעזיבתו את ברית-המועצות. כך ביסס סטאלין את **שלטון היחיד** שלו בברית-המועצות. לסטאלין נערך פולחן אישיות חסר תקדים. הוא הוצג כגאון שאינו טועה לעולם, כונה "שמש העמים" ו"האב הגדול" של ברית המועצות. דמותו של סטלין כיכבה בספרים ובסרטים, ותמונותיו ופסלים בדמותו הוצבו בכיכרות.

שאלה מספר 2- המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם

סעיף א'

הצעדים שנקט המשטר הנאצי במדיניות הפנים בשנים: 1933 – 1934 והדרך בה סייע כל אחד מהצעדים לביסוס המשטר הנאצי:

א. **חקיקת חוקי חירום וחיסול מתנגדים פוליטיים** - מיד עם מינויו לקנצלר גרמניה הכריז היטלר על פיזור הפרלמנט ועל בחירות חדשות בתחילת חודש מארס. את התקופה הקצרה שקדמה לבחירות ניצל מערך התעמולה הנאצי לחיזוק כוחה של המפלגה, כדי שתוכל לזכות ברוב מוחלט ולא תתבסס על קואליציה. מערך התעמולה הנאצי יצא נגד אויביה של גרמניה, ובעיקר נגד הקומוניסטים אשר לדברי הנאצים, תכננו לתפוס את השלטון ולחולל מהפכה בולשביקית בגרמניה. באותו חודש הועלה **בניין הרייכסטאג** באש באופן מסתורי. אף שנראה כי לנאצים הייתה יד בעניין, ניצל היטלר את האירוע להרחבת ההסתה נגד הקומוניסטים, וטען כי הבוגדים הקומוניסטים הם ששרפו את בניין הרייכסטאג, ולכן יש להוציאם אל מחוץ לחוק. בצל האירוע פורסמה תקנת חירום **"להגנת האומה מפני האלימות המסוכנת של הקומוניסטים"**.

התקנה השתתה חירויות אדם ואזרח, והתירה לממשלה לנקוט כל אמצעי שיידרש, לרבות טרור, נגד חשודים בבגידה. המפלגה הקומוניסטית הוצאה אל מחוץ לחוק, רבים מפעיליה נעצרו, ועיתוניה נסגרו. התקנה שמה קץ לדמוקרטיה הגרמנית. באמצעותה בוטלו כל החירויות

וזכויות היסוד של האזרח כמו חופש הביטוי, חופש העיתונות וחופש ההתאגדות. גרמניה הפכה למדינת משטרה, ונקבעו בה עונשים כבדים למתנגדים פוליטיים ולמבקרי השלטון.

ב. "חוק ההסמכה: החוק לביטול מצוקתם של העם והמדינה". חוק ההסמכה על חמשת סעיפיו הקצרים הפקיע את סמכויות החקיקה מידי הרייכסטאג הגרמני, והסמיך את ממשלתו של היטלר לחוקק חוקים ללא השתתפות הרייכסטאג. הפיקוח על תקציב המדינה, אישור חוזים והסכמים עם מדינות ושינויים בחוקה הועברו מבית הנבחרים לידי ממשלת הרייך לתקופה בת ארבע שנים. יתרה מזו, החוק קבע כי את החוקים שמציעה הממשלה ינסח הקנצלר, והם "עלולים לסטות מן החוקה".

סעיף ב'

התוכן של חוקי נירנברג :

"חוק אזרחות הרייך":

- א.** אזרח הרייך הוא רק נתין בעל דם גרמני או בעל דם קרוב לו, המוכיח בהתנהגותו שהוא נכון וראוי לשרת בנאמנות את העם הגרמני ואת הרייך.
- ב.** זכות אזרחות הרייך מוענקת על ידי מתן תעודת אזרחות הרייך.
- ג.** אזרח הרייך בלבד הוא בעל הזכויות הפוליטיות המלאות בהתאם לחוקים.

כעבור כחודשיים התקבלו תקנות לחוק האזרחות, שהגדירו במפורש מיהו יהודי.

"החוק להגנת הדם והכבוד הגרמניים" התייחס לטוהר הדם כתנאי הכרחי להמשך קיומו של העם הגרמני וקבע:

- א.** נישואים בין יהודים ובין נתיני המדינה בעלי דם גרמני או דם קרוב לו - אסורים!
- ב.** יחסים מחוץ לנישואים בין יהודים לבין אזרחי המדינה - אסורים!
- ג.** יהודים אינם רשאים להעסיק במשק ביתם נתינות המדינה בעלות דם גרמני או קרוב לגרמני שהן מתחת לגיל 45.
- ד.** אסור ליהודי להניף את דגל הרייך ולהציג את צבעי הרייך. לעומת זאת, מותר ליהודי להציג צבעים יהודיים.

מטרותיהם :

חוקי נירנברג הגדירו דרגות שונות של **מישלינגה**, בני תערובת: מיהו יהודי מלא, מי נחשב ליהודי וביחס לכל דרגה נקבעו הזכויות והמגבלות. לחלקם ניתנו זכויות אזרח מסוימות, אך לא זכויות מלאות. מעתה כל אזרח צריך להוכיח את מוצאו כתנאי לקבלת זכויות, לעבודה, ללימודים, כתנאי לחיים בסיסיים.

חוקי נירנברג יישמו את מרכיב הגזע באידיאולוגיה הנאצית. הם הוציאו את היהודים אל מחוץ לחוק, השפילו והפרידו אותם מהחברה, נישלו אותם מזכויות האדם והאזרח, וקבעו הפרדה ברורה בין היהודי לבין הארי. מעתה נחשב היהודי לבן גזע שונה, דם שונה, תרבות שונה. אדם משולל זכויות, נרדף, מופרד בשל הסכנה לחברה הגרמנית ובשל חובתה של החברה הגרמנית להגן על עצמה מפניו.

שאלה מספר 3- יהודי פולין בזמן הכיבוש הנאצי

סעיף א'

הצעדים שנקט השלטון הגרמני כלפי היהודים עד ריכוזם בגטאות:

- א. **בתחום הכלכלה:** הגרמנים פרסמו הוראה המחייבת למסור לידי הגרמנים כל עסק שאינו מתנהל באופן יעיל. כך, חוסלו כל המפעלים ועסקי המסחר הגדולים של היהודים. בידי היהודים נשארו רק עסקים קטנים. דירותיהם של יהודים אמידים נלקחה מהם על תכולתן ונאסרה החזקת סכומי כסף גדולים במזומן. חשבונות הבנק הוקפאו והותר להם למשוך מידי שבוע סכום מזערי שלא אפשר כל פעילות כלכלית. כך, למעשה הוחרמו מהיהודים בתי מגורים, בתי עסק, רכוש והון שהיה ברשותם.
- ב. **בתחום התרבות והדת:** מערכת החינוך היהודית נסגרה. המורים, הילדים והנוער מצאו עצמם ללא מסגרות לימוד ועבודה. כמו כן נאסרה התפילה בציבור.
- ג. **בתחום הטרור:** גירוש ליעד בלתי ידוע. זמן קצר לאחר כיבוש פולין הורה היינריך על העברתם של יהודים ופולנים מן השטחים שסופחו לרייך לשטחי הגנרל גוברנמן. במקביל ניהלו הגרמנים גרושים משטחי הגנרל גוברנמן. קרקוב שבה רוכזו מוסדות המינהל "טוהרה" מיהודים כדי שנאצים לא יתקלו ביהודים בכניסה וביציאה מבתיהם.

צעדים אלה השפיעו על חיי היהודים בפולין:

- א. היהודים מצאו את עצמם חסרי כל רכוש, עבודה וחסרי כל יכולת למצוא מקור פרנסה אחר.
- ב. היהודים לא יכלו לקיים את תרבותם ודתם וילדיהם לא יכלו ללמוד במסגרת חינוכית כלשהי.
- ג. הטרור גרם לפחד מפני הבאות. הטרור פגע בביטחון של הפרט והמשפחה. הגירושים הכפויים הוציאו את היהודים ממסגרת חיים מוכרת לאזורים שבהם תנאי המגורים קשים וקיים חשש גדול לחייהם.
- ד. היהודים חיו במצב של חוסר ודאות מתמיד.

סעיף ב'

הקשיים של היהודים לאחר הריכוז בגטאות:

- א. הגטו היה קטן והאוכלוסייה נאלצה לחיות בשטח זה בצפיפות. בגטו ורשה חיו בחדר אחד בין 6-8 נפשות.
- ב. **מחסור חמור במזון**. בגטאות שרר רעב כבד. הגרמנים קבעו מפתח לחלוקת מזון: לגרמנים – 2,613 קלוריות ליום, לפולנים 699 קלוריות ליום וליהודים 184 קלוריות. הרעב פגע בחיוניותו של הפרט, ביחסיו עם סביבתו וגרם לחיכוכים רבים בתוך המשפחה. בגטאות הקטנים המצב היה פחות גרוע מאחר והם היו פחות מנותקים מסביבתם וניתן היה לשמור על קשר עם האוכלוסייה המקומית. אך גם באלה הורגש המחסור החמור במזון שהשגתו הפכה למאמץ העיקרי בחייהם של היהודים.
- ג. **מצב התברואה היה קשה ביותר**. הגטו הוקם בפרברי הערים, באזורים חסרי סניטציה מתאימה למגורים. ברוב הגטאות חסרו אמצעי הסקה, סבון ומים. ההזנחה הגופנית גברה בשל הרעב והמחסור. בגטאות פרצו מחלות מדבקות ומגיפות שגרמו לתמותה המונית. הקור גרם אף הוא למוות. משפחות שלמות היו במצב של הידרדרות מתמדת ומידי חודש מתו אלפים. ההנהגה המקומית ניסתה להתמודד עם המצב אך בידיה היה מלאי מוגבל של תרופות ואמצעים רפואיים.
- ד. **הגרמנים חייבו את היהודים לעבוד בעבודות כפייה**. העבודה הייתה קשה מבחינה פיזית ומשפילה. השכר והמזון היו זעומים ולא אפשרו קיום לאורך זמן.
- ה. **התא המשפחתי נפגע**. מציאות החיים בגטו השפיעה על תפקודה של המשפחה כולה. המאבק להישרדות חייב את המשפחה כולה. הגברים נשלחו למחנות עבודה ועול המשפחה נישאר על כתפיהן של הנשים. במקרים רבים חדלו הגברים לתפקד בשל עול העבודה הקשה והמחסור במזון. מסגרות החינוך בוטלו והנשים נאלצו לטפל בילדים ובמקביל להשיג מזון. נשים עמדו שעות ארוכות בתור כדי להשיג מעט מזון וחלקן עסקו בהברחות מזון מחוץ לגטו תוך שהן מסכנות את חייהן. גם ילדים ברחו מחוץ לגטו בניסיון להבריח מזון, חלקם נתפסו ונרצחו ע"י הגרמנים. המצב הקשה בגטו וריבויים של היתומים גרם לילדים רבים להתארגן בקבוצות ולעסוק בהברחות לתוך הגטו.

דרכי ההתמודדות עם אחד מהקשיים:

התמודדות עם המחסור במזון - רוב המזון שהגיע לגטו הגיע מהברחות דרך בקיעים בחומה, באמצעות תעלות תת קרקעיות ותוך סיכון ממשי של חיי המבריחים. בגטו ורשה לדוגמה הגיע כ- 89% מהמזון שהגיע לגטו היה מוברח. רבים מתו תוך כדי ניסיון להבריח מזון בעיקר נשים וילדים. היו שניסו למכור את מעט הרכוש שנישאר כדי לממן קניית מזון.

פרק שני

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה מספר 4- קטע מקור- פרוטוקול ועידת ואנזה (20 בינואר 1942) ושואת יהודי הונגריה

סעיף א'

הטוטליות של "הפתרון הסופי" כפי שהיא באה לידי ביטוי בטבלה: משתתפי הוועידה מונים 11 מיליון יהודים המיועדים להשמדה. הדבר מעיד על שאיפתם לרצוח את היהודים עד האחרון שבהם. בטבלה מופיעים יהודי תורכיה הניטראלית שאינה צד במלחמה, 200 יהודי אלבניה, יהודי בריטניה אליה לא הצליחו הנאצים לפלוש, יהודי פורטוגל שאינה נוטלת חלק במלחמה ואפילו יהודי שוויץ שאינה צד במלחמות באירופה מזה מאות בשנים.

סעיף ב'

דרך הביצוע של "הפתרון הסופי" ביהודי הונגריה בזמן הכיבוש הנאצי:

הונגריה קיימה קשרים הדוקים עם גרמניה הנאצית עוד בטרם פרצה מלחמת-העולם השנייה. קשרים אלו הלכו והתהדקו במהלך המלחמה ובפועל הייתה הונגריה מדינה גרושה של גרמניה הנאצית. ההונגרים הצטרפו לגרמניה במתקפה על ברית-המועצות ושלחו לחזית המזרחית מאות אלפי חיילים. כאשר השתנתה מגמת המלחמה וכוחות הצבא האדום החלו הודפים את כוחות הציר, החלה ההנהגה ההונגרית לנסות ולהשיג הסכם שלום נפרד עם בעלות הברית. בנסיבות אלו, ועל רקע החשש שהצבא האדום המתקדם ממזרח יכבוש את הונגריה, החליטו הנאצים לפעול. ב-19 במרץ 1944 פלשו הגרמנים להונגריה וכבשו אותה ללא כל התנגדות. באותה העת חיו במדינה כ-750 אלף יהודים, כ-250 אלף מהם בבירה בודפשט.

מיד עם הכיבוש הגיע להונגריה אדולף אייכמן, ראש המחלקה היהודית בס"ס, כדי לפקח באופן אישי על מבצע רציחת היהודים, כשהוא מנצל את כל הניסיון והידע שצבר בנושא עד לאותה העת. בתוך ימים אחדים פורסמו שורת צווים שהורו על הפרדת היהודים, סימונם והחרמת רכושם. בסוף אפריל 1944 אולצו היהודים לעבור לגטאות. שבועות ספורים לאחר הכיבוש הגרמני מצאו עצמם מרבית יהודי הונגריה בגטאות מאולתרים, סגורים ומוקפים בז'נדרמריה [משטרה] מקומית. הגטאות התקיימו שבועות ספורים בלבד כיוון שאייכמן ואנשיו עשו כל מאמץ להחיש את רצח יהדות הונגריה בטרם יגיע הצבא האדום. מסיבה זו החל פינוי היהודים לאושוויץ ממזרח המדינה [האזור הקרוב ביותר לקו החזית עם ברית-המועצות] מערבה. מדי יום נשלחו ברכבות בקר אטומות כ-12,000 יהודים לאושוויץ ורובם המכריע נרצח מיד בתאי הגזים. קצב הרצח היה כה מטורף עד כי המשרפות

באשוויץ לא יכלו לעמוד בהספק וחלק מהגופות נשרפו בבורות פתוחים, לאחר שנחנקו בתאי הגזים. עד יולי 1944 גורשו לאשוויץ כ-450 אלף מיהודי הונגריה, מרביתם מצאו את מותם.

במה הטוטליות של "הפתרון הסופי" באה לידי ביטוי בגורל יהודי הונגריה?

העובדה שבשלב כה מתקדם של המלחמה, כאשר מפלתם של הנאצים ודאית מושקעים מאמצים ואמצעים כה רבים בשילוח יהודי הונגריה למותם מעידה על הטוטליות של הפתרון הסופי. בזמן שהצבא הגרמני משווע לרכבות אספקה של ציוד ואמצעי לחימה מקבלות הרכבות הנושאות יהודים לאשוויץ עדיפות. הסיבה היחידה לפרדוקס זה היא התפיסה הטוטלית של הפתרון הסופי בצמרת הנאצית.

שאלה מספר 5- ארצות-הברית במלחמת העולם השנייה

סעיף א'

הצעדים המבטאים מעורבות עקיפה של ארה"ב במלחמת העולם השנייה עד התקפת יפן בפרל הרבור:

- א. במאוס 1941 אישר הקונגרס האמריקאי את **חוק החכר והשאל**. החוק הסמיך את נשיא ארצות הברית להעמיד את משאביה של ארצות הברית לרשותה של כל מדינה, שהגנתה נראתה בעיניו חיונית לביטחונה של ארצות הברית. חוק זה אפשר להזרים לבריטניה ולבעלות בריתה נשק, ציוד והספקה חיוניים, אף שלא היה באפשרותן לשלם בשלב זה.
- ב. הנהגת מדיניות של **"שלם וקח"**, שאפשרה מכירת נשק ומתן הלוואות לזמן קצר.
- ג. **"האמנה האטלנטית"**. באוגוסט 1941, לפני הצטרפות ארצות הברית למלחמה, נפגשו צ'רצ'יל ורוזוולט בסיפונה של אוניית קרב בלב האוקיינוס האטלנטי, ניסחו את "האמנה האטלנטית" וחתמו עליה. עיקריה של **"האמנה האטלנטית"** היו ניסיון ראשון להגדיר את מטרות השלום (להבדיל ממטרות המלחמה) של מעצמות המערב. סעיפיה הגדירו מחדש את עקרונות ההגדרה העצמית של הלאומים השונים, והציעו הסדר שלום לכל בני האדם בכל הארצות, המבטיח חיים של חירות מפחד וממחסור. "האמנה האטלנטית" חזרה על "ארבע החירויות" שהגדיר הנשיא רוזוולט בנאומו.

ההשלכות של ההתקפה על המשך המלחמה:

המתקפה הכניסה את ארצות הברית למלחמה לא רק במזרח הרחוק אלא גם בזירה האירופאית. המלחמה הפכה למלחמה עולמית, מאזן הכוחות השתנה, ולבסוף הביא לניצחון על גרמניה ועל יפן.

סעיף ב'

העמדה של ארה"ב כלפי הצלת יהודים בזמן ביצוע "הפתרון הסופי":

בעקבות גל הידיעות ביחס להשמדת יהודי אירופה פורסמה בדצמבר 1942 הצהרה משותפת לבריטניה וארה"ב המגנה את ההשמדה ונחושה להעניש את האחראים לפשעים נגד העם היהודי. פעולות ממשיות לא בוצעו. שתי המדינות החליטו לדון בבעיה ולתאם דרכי תגובה אך מבלי לצמצם את הדיון לטיפול בקרבנות ובפליטים היהודים בלבד.

באפריל 1943 כונסה **ועידת ברמודה** בשיתוף נציגים מארה"ב ובריטניה. אף ארגון יהודי לא היה שותף בוועידה וכל ההצעות שהוגשו מטעם ארגונים יהודיים לבאי הוועידה נדחו כמבטאות עמדות קיצוניות העולות לסכך את המאמץ המלחמתי הכולל.

משתתפי הוועידה דנו למעשה רק בפליטים שיצאו מגרמניה ונמצאו במדינות הניטרליות – רק קצתם של פליטים אלה היו יהודים. המלצות הוועידה היו: להקל על סבלם של "פליטים בני כל הגזעים והלאומים..." היהודים לא הוזכרו באפן מפורש.

רק בתחילת 1944 וביזמתו של הנשיא רוזוולט בארה"ב הוקם "**הוועד לענייני פליטים**". לוועד הוענקו סמכויות רחבות ונאמר כי כל הכפופים לממשל האמריקאי יוכלו לסייע לו בפעילותו. למעשה, קיבל הוועד סיוע בעיקר ממשרד האוצר בראשות מורגנטאו. משרד החוץ הערים קשיים על פעילותו ובנוסף חסרו לוועד אמצעים כספיים אך למרות זאת פעולות ההצלה היו נרחבות: הצלת חלק מיהודי הונגריה, הצלת פליטים יהודים מאיטליה, לחצים על הפסקת הגירושים והעברת יהודים ממדינות אויב לאזורים בטוחים.

השיקולים שהשפיעו על עמדה זו:

- א. ההצלה האמיתית תושג רק באמצעות ניצחון על הנאצים.
- ב. אין לעסוק בפעולות שעלולות לעכב את הניצחון.
- ג. אין מנהלים מו"מ עם השטן הנאצי.
- ד. אין להבליט פעולות מיוחדות להצלת יהודים כדי לא לחזק את הטיועונים האנטישמיים שהיהודים הם המנהלים את המלחמה.

שאלה מספר 6- המרד בגטאות

סעיף א'

מדוע חברי תנועת הנוער הם אלה שיזמו והובילו את המרידות ברוב הגטאות?

אנשי תנועות הנוער היטיבו להבין את המציאות שסביבם והפכו למובילי המאבק והמרד בנאצים. לעובדה זו יש מספר סיבות:

- א. חברי תנועות הנוער היו חסרי משפחות משל עצמם ולכן משוחררים מהאחריות והדאגה לקיומם היומיומי של בני המשפחה. [בשלב בו הוחלט למרוד שולחו כבר מרבית המשפחות למחנות ההשמדה].
- ב. גילם הצעיר של חברי תנועות הנוער מנע קיבעון מחשבתי. כך יכולים היו חברי תנועות הנוער לחשוב על פתרון קיצוני כמו מרד, גם אם הוא חסר סיכוי.
- ג. צורת הארגון התנועתית התאימה לפעילות מחתרתית: תנועות הנוער התארגנו במסגרות שאפשרו מעבר לתאים קטנים ופעילים של מחתרת לוחמת.

שניים מהקשיים של המורדים:

- א. **קשיים ארגוניים:** ליהודים הכלואים בגטאות לא היו האמצעים, הקשרים והניסיון לבנייתו של גוף לוחם, חמוש וערוך לקרב. בגטאות לא היו כלי נשק ורק מעטים מחברי המחתרת עברו אימון צבאי כלשהו. גם כאשר נרכש נשק מדובר היה בעיקר באקדחים שיעילותם בלוחמה עירונית הייתה אפסית. לא ניתן היה לערוך אימון בנשק שנרכש או לקבל הדרכה בלוחמה בשטח בנוי.
- ב. **חוסר סיוע מהמחותרות הפולניות:** מחותרות הפולניות כמעט ולא סייעו בהכנות למרד. המחותרת הפולנית העיקרית שפעלה בפולין "המחתרת הלאומית" הגיבה בהסתייגות לפניות המורדים היהודים להצטיידות בנשק. מחותרת זו שאפה לפתוח במרד רחב היקף כאשר יתקדם הצבא האדום [צבא ברה"מ] לפולין וכך לסייע לשחרור פולין מהכיבוש הנאצי והתנגדות מזוינת של היהודים בשלב זה של המלחמה עמדה בסתירה למטרותיה.
- ג. **הקושי להחליט על עיתוי המרד:** המורדים בגטאות לא יכלו לפעול בעיתוי הרצוי מבחינתם ונוצר מצב שבו הגרמנים הם שהכתיבו ליהודים המתקוממים את עיתוי המרד. הלוחמים היהודים בגטאות החליטו לא לפתוח בפעילות מזוינת כל עוד לא פתחו הגרמנים בחיסול הסופי של הגטו. מאחר שהגירושים התבצעו בשלבים [אקציות], קשה היה לדעת אם פעולת הגרמנים היא אכן סופית. דבר זה היקשה מאד על יכולת ההחלטה של הלוחמים: האם לפתוח במרד שישכן את רוב תושבי הגטו, כאשר לא ברור שאכן מדובר בגירוש הסופי?

סעיף ב'

הייחוד של מרד גטו וורשה לעומת המרידות בגטאות אחרים:

א. שיתוף פעולה של כל תושבי הגטו: מרד גטו וורשה ייחודי בכך שנוצר בו שילוב אינטרסים בין המחותרת הלוחמת והאוכלוסייה האזרחית בגטו. המרד הפך להתקוממות עממית רחבת היקף שבה נטלו למעשה חלק כל תושבי הגטו. במשך מספר שבועות הצליחו תושבי הגטו לנהל מאבק חסר פשרות בגרמנים, מאבק שהיווה התקוממות עממית ראשונה באירופה מול הכובש הנאצי.

ב. היקף ההכנות למרד: במספר מספר חודשים היה הגטו כולו עסוק בהכנות נרחבות למרד. הכוח הלוחם אגר נשק ואף הוקם מפעל מחתרתי לייצור פצצות מאולתרות. תושבי הגטו הכינו מקומות מסתור בהיקף עצום, שזכה לכינוי "ורשה תחתית".

ג. משך הזמן בו נערך המרד: משך הזמן הארוך שבו נערך המרד, ארבעה שבועות, היה ייחודי לגטו וורשה. באף אחד מהגטאות האחרים שמרדו לא נמשך המרד זמן כה רב ובעוצמה שכזו.

נושא ב- בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

פרק שלישי

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 7-9

שאלה מספר 7- קטע מקור – העברת שאלת ארץ-ישראל לאו"ם

סעיף א'

השיקולים המובאים בקטע להחלטת בריטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל לאו"ם:

- א.** הממשל הבריטי חש שאינו שולט במהלך המאורעות בא"י לנוכח העימותים האלימים בין יהודים לערבים והקרבות הרבים בבני אדם.
- ב.** האופוזיציה וחלק מדעת הקהל והעיתונות תקפו את ממשלת בריטניה על יחסה לשארית הפליטה ועל כך שבריטניה לא אפשרה לפליטים יהודים, ניצולי שואה לעלות לא"י.
- ג.** בריטניה חוששת מהרעה ביחסי בריטניה ארה"ב בעיקר לאור העובדה שהיא זקוקה לסיוע כלכלי אמריקני.

האירועים שהשפיעו על שיקולים אלה:

התגברות מעשי הטרור בארץ מצדם של האצ"ל והלח"י חייבו התמודדות מיוחדת. הבריטים החזיקו בארץ ישראל כעשרה אחוזים מכוחם המזוין, וההוצאות הכלכליות והמאבק הצבאי גרמו נזקים לבריטניה.

סעיף ב'

ארה"ב תמכה בהצעת החלוקה מהסיבות הבאות:

א. הנשיא טרומן גילה אהדה לתוכנית החלוקה ולפתרון בעיית העם היהודי בארץ ישראל, עוד לפני שהתקבלה ההחלטה באו"ם. יתרה מזו, לחצם של יהודי ארצות הברית ושל מנהיגים ציונים על הממשל האמריקאי השפיע, שכן הנשיא טרומן עמד להתמודד בתוך כשנה בבחירות לנשיאות, והיה מודע לחשיבותו של הקול היהודי.

ב. תמיכת ברית המועצות בהקמת מדינה יהודית עצמאית דרבנה את ארצות הברית לתמוך גם כן.

ג. השפעת השואה על רגשות העם ועל הממשל האמריקאי. הדיווחים התקשורתיים על השואה ועל מאמצייהם של ניצולי השואה להגיע לארץ ישראל השפיעו על דעת הקהל בארצות הברית, שהייתה אוהדת ותמכה בפתרון הבעיה היהודית במדינה יהודית בארץ ישראל.

תגובת הערבים להצעה זו:

מנהיגים ערבים והמדינות החברות בליגה הערבית דחו את מסקנות הוועדה, וטענו שיסכימו רק להקמת מדינה ערבית על כל שטחי ארץ ישראל. הליגה הערבית איימה לפתוח במלחמה, אם יתקבלו המלצות הוועדה.

שאלה מספר 8- מאבק היישוב בשלטון הבריטי (1945-1947)

סעיף א'

הטיעונים של תומכי "המאבק הצמוד" :

- א. בקרב תומכי גישה זו קינן חשש כי אם ינוהל מאבק אלים, תחול הקצנה בקרב הבריטים. הקצנה כזו עלולה להביא לעימות ישיר עם בריטניה, ותסכן את המפעל הציוני.
- ב. טיעונים מוסריים נגד שימוש בטרור ונגד פגיעה בחפים מפשע. לדברי ויצמן, הטרור מסלף את מהותה של הציונות, ומבייש את ההיסטוריה שלנו. באנו לכאן להקים מדינה ומעשי טרור יפגעו בהישגינו. קבוצות אנשים שאינן אחראיות למעשיהן מסכנות את שמו הטוב של היישוב, את הישגיו ואף את קיומו. הטרור עלול להשתלט על היישוב היהודי ועל מוסדותיו.

אחד הטיעונים של תומכי " המאבק הרצוף" :

ההנחה הייתה כי אין כל סיכוי להידברות עם בריטניה, לכן יש לצאת למאבק שיכביד על בריטניה צבאית וכלכלית. המלחמה, טען מנחם בגין מפקד האצ"ל, היא מלחמת שחרור משלטון ברוטלי שמטרתו שעבוד! לכן אין טעם להתדיין איתו אלא יש להפילו בכוח הזרוע.

סעיף ב'

הפעולות שבוצעו במסגרת "תנועת המרי העברי" :

- א. ב"ליל הרכבות" נערך המבצע הגדול ביותר שביצע היישוב היהודי נגד הבריטים בשיתוף שלוש המחתרות. כוחות פלמ"ח חיבלו ב-153 מסילות ברזל ברחבי הארץ, ופוצצו סירות משמר בריטיות בנמלים יפו וחיפה. במקביל פגעו חברי האצ"ל וחברי הלח"י בתחנת הרכבת בלוד. בפעולה זו הוכיח היישוב כושר פעולה ויכולת לפגוע בתפקודה של ממשלת המנדט.
- ב. שיאה של פעילות "תנועת המרי" היה ב-16 ביוני 1946, בפעולה שזכתה לכינוי "ליל הגשרים". אנשי פלמ"ח פשטו בעת ובעונה אחת על 11 גשרים שקישרו בין ארץ ישראל לבין מצרים, סוריה וירדן, ועשרה מהגשרים נהרסו. הפעולה הייתה מורכבת ומסובכת, ודרשה תכנון מדוקדק הן בדרכי גישה והן בדרכי נסיגה. המטרה הייתה להוכיח לבריטים שסגירת ארץ ישראל תביא לפגיעה קשה ביכולת הבריטית לנוע באזור בחופשיות. למחרת פוצץ הלח"י את בתי המלאכה ליד תחנת הרכבת בחיפה, וגרם נזק כבד לצויד חיוני לבריטים.

התנועה התפרקה מהסיבות הבאות:

- א. לחץ שהפעיל חיים ויצמן לחדול מפעולות של "מאבק רצוף" ומזוין בבריטים, ולהתמקד בעלייה ובהתיישבות. לדעתו, הוכיחו אירועי "השבת השחורה" כי המאבק המשותף לא הביא כל תועלת ליישוב היהודי, והוא עלול לסכן את המפעל הציוני כולו.
- ב. תוצאות פיצוץ מלון המלך דוד שכנעו רבים כי יש להימנע מהמשך פעולות של "מאבק רצוף" ולהתמקד ב"מאבק צמוד". בין המחותרות נוצר קרע והוחלפו האשמות הדדיות שהעכירו את מערכת היחסים ואת האפשרות להמשיך במאבק משותף.

שאלה מספר 9- מלחמת העצמאות – חלק ב'

סעיף א'

מדינות ערב פלשו למדינת ישראל במאי 1948 מהסיבות הבאות :

- א. בעקבות החלטת האו"ם על תוכנית החלוקה וסיום המנדט הבריטי בארץ ישראל, חל שינוי בגישתן של מדינות ערב כלפי ערביי ישראל. הן לטשו עיניים לשטחים שינטשו הבריטים, וכל אחת מהן בדרכה קיוותה להפיק יתרונות מסיכול תוכנית החלוקה. המאבק בתוכנית החלוקה נועד אם כן למען האינטרסים של מדינות ערב, ולא למען הקמת מדינה ערבית פלשתינית בארץ ישראל.
- ב. למנוע את הקמתה של מדינה יהודית.

קשיים של מדינת ישראל בחודש הראשון שלאחר הפלישה:

- א. בשלב זה נמצא הצבא על יחידותיו השונות בתהליך גיבושו כצבא ההגנה לישראל. רמת האימונים עדיין לא הייתה מספיקה. לפעמים גויסו יהודים שהגיעו לא מכבר כפליטים מאירופה ולא היו מנוסים בלחימה מסודרת.
- ב. צה"ל נאלץ לפצל את כוחותיו ולהלחם בכמה חזיתות מול הצבאות : המצרי הירדני, הסורי , הלבנוני והעיראקי.
- ג. כוחות צה"ל נאלצו להילחם כאשר היו מותשים לאחר חודשים רבים של לחימה.

סעיף ב'

עיקרי הסכם שביתת הנשק שנחתם בין מדינת ישראל ובין אחת מהמדינות: מצרים, ירדן וסוריה:

הסכם שביתת הנשק הראשון נחתם בין ישראל למצרים ב-24 בפברואר 1949. הוא נחתם לפני מבצע עובדה, ולמרות זאת הכירה מצרים בגבול הבינלאומי שבין מצרים לישראל המנדטורית, מטאבה בדרום ועד רפיח בצפון, כגבול מדיני החוצץ בין שתי המדינות. רצועת עזה נותרה בידי המצרים, והוקם בה ממשל צבאי מצרי.

הסכם שביתת הנשק השלישי נחתם בין ישראל לממלכת ירדן ב-3 באפריל 1949. חלקים מקו הגבול נקבעו כתואמים לתווי הגבול הישן, כמו הקטע בין אילת לים המלח וקטע הגבול הטבעי לאורך הירדן והירמוך בעמק בית שאן ובעמק הירדן. אך באזור ההר המרכזי של ארץ ישראל המערבית נשארו שטחי יהודה ושומרון ומזרח ירושלים בידי הירדנים. מדינת ישראל החזיקה בפרוודור לירושלים ובאזורים חשובים בשפלת ההר.

הסכם הנשק האחרון נחתם בין ישראל לסוריה ב-20 ביולי 1949. הגבול שהותווה בין צרפת המנדטורית לבריטניה המנדטורית נשמר בשינויים קלים, ובהם אזורים מפורזים באזור משמר הירדן ובאזור אל חמה.

פרק רביעי

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 10-12

שאלה מספר 10 - קטע מקור - עלייה וקליטה ועיצוב החברה בשנים 1970-2000

סעיף א'

הקשיים של העולים מאתיופיה שהגיעו במבצע משה, כפי שהם באים לידי ביטוי בשיר:

הקושי במסע דרך המדבר הסודני: המסע מאתיופיה לנקודת האיסוף בסודן ממנה המריאו היהודים לישראל היה רווי סכנות: רעב – "על גבי שק האוכל הדל", תקיפות של שודדים – "ובלילה תקפו שודדים בסכין גם בחרב חדה", מוות ויתמות של חלק מהצועדים – "במדבר דם אמי, הירח עדי".

קושי נוסף שאינו מופיע בקטע:

קשיים ארגוניים: במלחמת ששת הימים נותקו היחסים בין אתיופיה לישראל והם חודשו רק ב-1987 עם הפיכתה לרפובליקה עממית. בכל השנים הללו לא התקיימו קשרים דיפלומטיים בין ישראל לאתיופיה ועובדה זו הקשתה על ארגון עליית היהודים לישראל.

סעיף ב'

הגורמים למעבר שחל בישראל מתפיסה של "כור היתוך" לתפיסה רב-תרבותית:

א. תנועת המחאה של "הפנתרים השחורים": הביטוי הבולט ביותר להתנגדות שיצרה גישת "כור ההיתוך" בא לידי ביטוי בהקמתה של תנועת מחאה עדתית שהורכבה מיוצאי ארצות האסלאם וכונתה "הפנתרים השחורים". הפנתרים השחורים, שקמו בתחילת שנות ה-70, מחו על הקיפוח שנגרם לדעתם לבני עדות המזרח בידי האליטה האשכנזית השולטת בפוליטיקה, במשק ובתרבות בישראל. הם יצאו נגד גישת "כור ההיתוך" ששאפה למחוק את התרבות המזרחית עליה גדלו ולעצב את יוצאי ארצות האסלאם בצלמם ובדמותם של בני הארץ האשכנזים הוותיקים.

ב. המהפך הפוליטי ב-1977: שנים ספורות לאחר שתנועת הפנתרים השחורים איבדה את התנופה התחולל "המהפך הפוליטי" (1977) בו עלתה לראשונה מפלגת ה"ליכוד" בהנהגת מנחם בגין לשלטון, לאחר כמעט שלושים שנה של הגמוניה למפלגות הפועלים. הסיבה המרכזית לעליית הליכוד לשלטון מקורה בהצבעה מסיבית של בני עדות המזרח למפלגתו של מנחם בגין. אין ספק שהתמיכה הנרחבת לה זכו בגין ומפלגתו מבני עדות המזרח נבעה מהתרסה נגד ההגמוניה האשכנזית שהתבטאה במדיניות כור ההיתוך.

ג. ההכרה שגישת כור ההיתוך אינה מתאימה למציאות הישראלית בשליש השלישי של המאה ה-20: במהלך שנות ה-70 ובשנות ה-80 וה-90 של המאה ה-20 השתנתה מדיניות הממשל ויחס החברה לעולים. את מקום השאיפה ל"היתוך" את העולים לדמות ה"צבר" הישראלי תפסה גישה של הכרה בשונות ובייחוד של כל אחת מקבוצות העולים. כך נוצרה הגישה הפלורליסטית – רב תרבותית, המאפיינת את ישראל גם בתחילת האלף השלישי. בהתאם לגישה הרב תרבותית יש לכבד ולהעניק מקום ראוי למנהגים ולתרבות הייחודית שהביאה עמה כל אחת מקבוצות העולים שהגיעו לישראל מהגלויות השונות.

שאלה מספר 11 - מדיניות הביטחון של מדינת ישראל ומלחמת סיני

סעיף א'

הסיבות לתופעת ההסתננות למדינת ישראל:

- א.** תופעת ההסתננות החלה כתוצאה מרצונם של חלק מהפליטים לשוב למקומות מהם נמלטו במלחמה. לעיתים המטרה הייתה לנסות ולעבד את שדותיהם שננטשו.
- ב.** במקרים רבים חדרו המסתננים לישראל למטרות גניבה ושוד.
- ג.** מדינות ערב, ובעיקר מצרים וירדן, החליטו לנצל את תופעת ההסתננות כדי ליצור מצב של חוסר ביטחון קיומי לאורך הגבולות ובכך לערער את הלגיטימיות של הסכמי שביתת הנשק שנחתמו עם ישראל בסיום מלחמת העצמאות.
- ד.** חלק מפעולות ההסתננות נעשו למטרות טרור ורצח. מדובר בעיקר בפעילותן של יחידות ה"פדאיון".

שני מניעים שהובילו את ישראל למדיניות של פעולות תגמול:

- א. **הרתעת הפליטים הערבים מפני המשך ההסתננות:** מטרת פעולות התגמול הייתה לפגוע בכפרים אשר מהם יצאו המסתננים, ליצור הרגשה כי יש מחיר להמשך ההסתננות גם בכפרים מעבר לגבול ולעודד את ראשי הכפרים המתונים למנוע אותה.
- ב. **הרתעת מדינות ערב:** ישראל ראתה את המדינה הערבית ממנה יצאו המסתננים כאחראית לפעולותיהם. פעולות התגמול נועדו ליצור אינטרס של מדינות ערב בהן חיו הפליטים, במיוחד ירדן ומצרים, למנוע את ההסתננות.
- ג. **הרגעת דעת הקהל בישראל:** הציבור בישראל חש אי-בטחון וחרדה קיומית נוכח התגברות ההסתננות. במיוחד גברה החרדה ביישובי העולים החדשים לאורך הגבול, אשר היו חלשים מבחינה כלכלית וחברתית, והתעורר חשש כי יינטשו בידי המתיישבים. לכן, נועדו חלק מפעולות התגמול להרגיע את דעת הקהל הישראלית באמצעות יצירת הרתעה ופגיעה כואבת בצד הערבי.
- ד. **העלאת רמת הכשירות המבצעית של צה"ל:** פעולות התגמול, בעיקר בשלב המאוחר יותר, גבשו את רוח הלחימה של צה"ל והכשירו אותו להמשך העימות עם מדינות ערב. הקמת יחידה 101 ומיזוגה עם הצנחנים נועדו להעלות את רף הביצוע של יחידות חיל-הרגלים בצה"ל ולהכשירן לעימות עתידי.

סעיף ב'

מדינת ישראל יצאה למלחמת סיני מהסיבות הבאות:

- א. **פעולות ההסתננות – "הפדאיון":** בשנים שקדמו למלחמת סיני סבלה ישראל מתופעה של הסתננות פליטים פלסטינים לשטחה. בתחילה מדובר היה בערבים שברחו ממקום מושבם במלחמת העצמאות ובקשו לחזור לביתם, אך בשנים 1955-1956 לבשה ההסתננות אופי של טרור. לישראל החלו לחדור חוליות מסתננים למטרות שוד ורצח בעיקר ממצרים, אך גם מירדן. במצרים החלו מתארגנות חוליות של פליטים פלסטינים שעברו אימון בידי הצבא המצרי ונשלחו לבצע פיגועי טרור בישראל. חוליות אלו נודעו בכינוי "פדאיון" והן יצרו תחושה של חרדה וחוסר שקט בציבור הישראלי. בשנה שקדמה לפרוץ מלחמת סיני הגבירו הפדאיון את התקפותיהם לאורך הגבול ובתגובה יזמה ישראל פעולות תגמול שהגבירו מאד את המתח עם מצריים וירדן.
- ב. **שינוי במאזן החימוש האזורי – עסקת הנשק הצ'כית:** באוגוסט 1955 נחתמה עסקת נשק גדולה בין מצרים וצ'כוסלובקיה, ששימשה למעשה מתווכת להעברת החימוש ממוסקבה לקהיר. העסקה כללה מאות טנקים, כלי רכב משוריינים ותותחים, כמאתיים מטוסי קרב ועשר אוניות מלחמה. עם הגעת משלוחי הנשק הראשונים הודיעו המצרים שכעת "ידברו עם ישראל בשפת הכוח". עסקת הנשק הצ'כית עוררה דאגה רבה בישראל כאשר הרמטכ"ל – משה דיין, הסביר לממשלה שעם השלמת העסקה יהיו כוחות השריון ומטוסי הסילון

המצריים גדולים פי ארבעה מהכוח הישראלי. ישראל ביקשה לבצע מהלך התקפי יזום שינטרל את הנשק החדש שסופק למצרים.

ג. **פגיעה בדרכי התחבורה הימיות והאוויריות לישראל:** בספטמבר 1955 סגרה מצרים את מיצרי טירן בפתח מפרץ אילת בפניי שייט לישראל. המצרים הציבו תותחים בשארם-א-שייך והשתלטו על האיים טירן וסנפיר השולטים על המימצרים. בנוסף נמנעה הטיסה מאילת דרומה. סגירת המימצרים פגעה בסחר מנמל אילת ואילו. ישראל החליטה ליזום מלחמה במטרה לפרוץ את הסגר הימי והאווירי על דרום הארץ.

ד. **יצירת בריתות צבאיות של מדינות ערב נגד ישראל:** באוקטובר 1955 חתמו מצרים וסוריה על ברית הגנה והקימו פיקוד צבאי משותף. לאחר מספר חודשים הצטרפה גם ירדן לברית הצבאית המצרית – סורית כשהיא מאפשרת כניסת יחידות של צבא עיראק לשטחה. בנוסף, חתמה מצרים ברית הגנה עם ערב הסעודית ותימן. בשלב זה הכריזה הליגה הערבית כי התקפה על מצרים תחשב התקפה על מדינות ערב כולן. ישראל חשה שעניבת החנק הולכת ומתהדקת סביב צווארה וחיפשה ליזום מערכה צבאית שתפורר את הבריתות שניצבו מולה.

שתיים מההשפעות של מלחמת סיני על מדינת ישראל:

תוצאות צבאיות

א. **שיקום ההרתעה הישראלית:** בשנים שקדמו למלחמת סיני ניהלה ישראל מבצעי תגמול רבים נגד המסתננים בגבולות, אך לא הגיעה להישגים חד-משמעיים. למרות עשרות פעולות תגמול לא פסקו פעולות הפדאיון והתחושה הייתה שישראל אובדת עצות מול תופעת ההסתננות. הניצחון המוחץ במלחמת סיני שיקם את ההרתעה הישראלית שנשחקה בתקופת פעולות התגמול.

ב. **פרוז חצי האי סיני:** בהחלטה שהתקבלה באו"ם נקבע פרוז סיני מכוחות צבא מצריים. ההחלטה קבעה שבסיני יוצב כוח חירום של האו"ם שימנע התלקחות נוספת בין ישראל למצרים. כך השיגה ישראל 10 שנות שקט בגבולה הדרומי, עד למלחמת ששת הימים.

תוצאות מדיניות

א. **הסרת המצור הימי על מפרץ אילת:** בעקבות מלחמת סיני נפתחו מיצרי אילת בפני שייט ישראלי ונשארו פתוחים במשך למעלה מ-10 שנים, עד סמוך לפרוץ מלחמת ששת הימים. פתיחת השייט דרומה אפשרה לישראל לפתח יחסי מסחר ענפים עם מדינות אסיה ואפריקה.

ב. **הידוק הברית עם צרפת ובריטניה:** בתקופה שקדמה למלחמת סיני חשה ישראל מבודדת בזירה הבינלאומית. המלחמה העמיקה מאד את יחסי ישראל וצרפת. הצרפתים סיפקו לישראל כלי נשק חדישים ובהם מטוסי קרב מתקדמים. שיאו של שיתוף הפעולה הצרפתי – ישראלי היה בהקמת הכור הגרעיני בדימונה בסיוע צרפתי (1958). בנוסף, חלה התקרבות ביחסי ישראל – בריטניה וערכה של ישראל כנכס אסטרטגי מערבי במזרח התיכון עלה מאד.

תוצאות פנים – ישראליות

- א. תחושת ביטחון ועוצמה:** תחושות החרדה וחוסר הביטחון שליוו את הציבור הישראלי בשנים שקדמו למלחמת סיני, על רקע הקושי להתמודד עם תופעת ההסתננות והתעצמות מדינות ערב, פינו את מקומן לתחושות של גאווה ביכולתו של צה"ל ובעוצמתו. המורל בציבור הישראלי עלה ואת תחושת המחנק וחוסר הביטחון החליפה הרגשת רווחה.
- ב. צמיחה כלכלית:** עשר שנות השקט שהשיגה ישראל בגבולה הדרומי אפשרו פיתוח כלכלי וסחר דרך נמל אילת עם מדינות אפריקה ודרום מזרח אסיה.

שאלה מספר 12- עיצוב זיכרון השואה

סעיף א'

יחס החברה בישראל בשנות ה-50:

הוויכוח בנושא השילומים

השנים הראשונות שלאחר מלחמת העצמאות היו שנים של מצוקה כלכלית קשה בישראל. להנהגת המדינה ובראשה דוד בן גוריון היה ברור שקליטת מיליון עולים שהגיעו ארצה בשנים אלו היא למעלה מכוחה של המדינה הצעירה. אמנם הממשלה ניסתה להתמודד עם המצוקה הקשה באמצעות מדיניות ה"צנע" שהטילה פיקוח ממשלתי חמור על מכירת מוצרים ושירותים, אך המצב הכלכלי הלך והחמיר. בנסיבות אלו החל בשנים 1951 – 1952 דיון בשאלה העקרונית האם נכון וראוי לקבל פיצויים מגרמניה היכולים להקל את המצוקה הכלכלית. הדיון בסוגיה זו, זמן קצר לאחר תום מלחמת העולם השנייה והשואה יצר סערה ציבורית אדירה שטלטלה את החברה הישראלית. במוקד הוויכוח עמדה השאלה העקרונית, האם יהיה זה נכון לקיים משא ומתן מדיני עם גרמניה ועל אחת כמה וכמה לקבל ממנה פיצוי כספי.

טיעוני התומכים בהסכם השילומים עם גרמניה (ראש הממשלה דוד בן גוריון ושר החוץ משה שרת)

- א.** מצבה הכלכלי החמור של ישראל: התומכים בהסכם השילומים עם גרמניה ובראשם ראש-הממשלה דוד בן גוריון טענו שפיצוי כספי מגרמניה ישיב למדינת ישראל ולו חלק מהרכוש היהודי האדיר שנגזל בידי הנאצים. לטענתם, אין לאפשר לגרמנים ליהנות מההון היהודי שנגזל ולהתנהל על פי הפסוק "הרצחת וגם ירשת"?
- ב.** קבלת הפיצויים אינה מוחלת על פשעי הנאצים: מדובר על פיצויי עבור הנזקים החומריים שגרמו הנאצים, אך בשום פנים ואופן אין לראות בקבלת הפיצוי הכספי כפרה על חטאיהם המוסריים, שכן עליהם בוודאי שאין מחילה.
- ג.** הכרה במדינת ישראל כנציגת העם היהודי: ניהול משא ומתן בין מדינת ישראל וגרמניה עשוי לחזק את מעמדה של ישראל כנציגה היחידה של העם היהודי והיורשת החוקית של קורבנות השואה.

טיעוני המתנגדים להסכם השילומים עם גרמניה (ראש האופוזיציה מנחם בגין ואישי ציבור רבים)

א. אין לנהל משא ומתן עם הרוצחים הגרמנים: זו השפלה למדינת ישראל המושיטה את ידה לקבל פיצוי כספי מגרמניה שידיה מגואלות בדם הנרצחים בשואה. אין לשכוח ואין לסלוח לרוצחי העם היהודי בהתאם לפסוק "זכור את אשר עשה לך עמלק". עצם ניהול המשא ומתן מעניק מחילה מוסרית לגרמנים.

ב. קבלת פיצויים תטהר את גרמניה בעיני העולם: מפלגות השמאל ובראשן מפ"ם ומק"י טענו שקבלת הפיצויים תנקה את גרמניה מפשעיה בדעת הקהל העולמית ותעניק לה אפשרות להשתלב במשפחת העמים כאילו לא ארע דבר. כך תיסלל הדרך לחימושה מחדש של גרמניה ולהצטרפותה לברית נאט"ו, עובדה שתסכן את ברית-המועצות שעמה הזדהו מפלגות השמאל.

הוויכוח על הסכם השילומים הוביל להפגנות סוערות ברחבי הארץ שהגיעו לשיאן בחודש ינואר 1952. בהפגנה המונית שנערכה בעת שהכנסת דנה בנושא השילומים קרא מנהיג "חרות" מנחם בגין למלחמה ל"חיים ולמוות" נגד משא ומתן עם גרמניה. בתום העצרת פנו המפגינים (כ-15 אלף) לעבר הכנסת החלו ליידות אבנים על המשכן וגרמו לפציעתם של שני חברי כנסת. הישיבה הופסקה ובן-גוריון נתן הוראה ליחידות צבא לעלות לירושלים. האווירה הציבורית הייתה של ערב מלחמת אזרחים. בסופו של דבר לאחר דיון סוער אושר בספטמבר 1952 הסכם השילומים עם גרמניה ברוב של 61 ח"כ מול 50 מתנגדים. במסגרת ההסכם העבירה ממשלת גרמניה במשך למעלה מעשר שנים פיצויים למדינת ישראל בהיקף של כמיליארד דולר שאפשרו העברת ציוד חדיש לתעשייה וחילצו את המשק מהמשבר הכלכלי. בהסכם נכלל גם סעיף במסגרתו פיצתה ממשלת גרמניה באופן אישי את ניצולי השואה בתשלומים חודשיים קבועים (רנטות). מרבית ניצולי השואה הסכימו לקבל פיצוי כספי על הסבל שנגרם להם, אך היו גם לא מעטים שראו בכך כתם מוסרי וסרבו לקבל תשלום כלשהו מגרמניה.

לסיכום: בפרשת השילומים ההתייחסות לשואה הייתה התייחסות ממלכתית. הציבור הישראלי נחשף לדילמות שונות הנוגעות לשואה, אך המידע הידע וההבנה ביחס לגורל היהודים היו חלקיים.

פרשת קסטנר

זמן קצר לאחר שנחתם הסכם השילומים עם גרמניה החלה להסעיר את הציבור הישראלי פרשה נוספת שעניינה בשואה. הדוקטור ישראל קסטנר היה ממנהיגי הבולטים של יהדות הונגריה בתקופת מלחמת העולם השנייה. לאחר השתלטות הנאצים על הונגריה בתחילת 1944 נפגש קסטנר עם קצינים בכירים ב-ס"ס שהיו ממונים על ביצוע הפתרון הסופי ובהם אדולף אייכמן, וקורט בכר. באמצעות קשריו עם הבכירים הנאצים הצליח קסטנר להוציא מהונגריה לשוויץ 1685 יהודים ברכבת מיוחדת שזכתה לכינוי "רכבת המיוחסים". על הרכבת היו רבים מבני משפחתו ומעירו של קסטנר והוא שפיקח אישית על קביעת האנשים שיעזבו את הונגריה. חלק מהנוסעים שילמו ממון רב על הזכות

להימנות בין נוסעי הרכבת. בשנת 1947 הגיע קסטנר לארץ, הפך לפעיל במפלגת השלטון (מפא"י) ושימש בתפקיד הדובר של אחד משרי הממשלה. בקיץ 1952 פרסם אדם בשם מלכיאל גרינוולד עלון משוכפל ובו האשים את קסטנר בשיתוף פעולה עם הנאצים ובהעלמת מידע שיכול היה לסייע להצלתה של יהדות הונגריה. בנוסף תקף גרינוולד את קסטנר על שהציל את מקורביו שהיו בין נוסעי הרכבת שיצאה לשוויץ ובשל העובדה שבסיום מלחמת העולם השנייה העיד קסטנר בנירנברג לטובת קצין ה-ס"ס קורט בכר, עדות שסייעה לו לחמוק מהעמדה לדין. כיוון שקסטנר היה עובד מדינה, תבע היועץ המשפטי לממשלה את גרינוולד על הוצאת דיבה. במהלך הדיונים שנמשכו מספר חודשים עלתה סוגיית ההצלה בשואה בכל חריפותה. סגרו של גרינוולד [שמואל תמיר] קשר בין שיתוף הפעולה שקיים לדעתו קסטנר עם הנאצים בהונגריה והתנהלותה של הנהגת היישוב בארץ-ישראל. הטענה הייתה שמפלגת השלטון (מפא"י) וראשי היישוב ובהם דוד בן גוריון הפקירו את יהודי אירופה לגורלם בתקופת השואה. העניין הציבורי במשפט הלך וגבר והדיונים משכו תשומת לב עצומה. בפסק הדין זיכה השופט [בנימין הלוי] את גרינוולד מאשמת לשון הרע וקבע כי קסטנר "מכר את נשמתו לשטן" – שיתף פעולה עם הנאצים. המדינה הגישה ערעור לבית המשפט העליון על זיכויו של גרינוולד, אך עוד בטרם ניתנה הכרעת הדין נרצח הדוקטור קסטנר ביריות בתל-אביב. בינואר 1958, כתשעה חודשים לאחר הרצח, הרשיע שופט בית המשפט העליון שמעון אגרנט את גרינוולט וזיכה את קסטנר מכל אשמה. אגרנט קבע שביט המשפט המחוזי שגא כאשר בחן את התנהלותו של קסטנר בדיעבד, ולא השכיל להבין את המציאות הבלתי אפשרית בה פעל תחת הכיבוש הנאצי בשנת 1944. לדברי בית המשפט השתדל קסטנר ככל יכולתו להציל יהודים בתקופת השואה.

לסיכום: בפרשת קסטנר ההתייחסות לשואה הייתה התייחסות ממלכתית שהתעלמה מחוויותיהם האישיות של ניצולי השואה. ההתבוננות על הניצולים התאפיינה בהתנשאות וחוסר יכולת להבין את החוויות הנוראות שעברו. הציבור הישראלי נחשף לדילמות שונות הנוגעות לשואה, אך המידע הידע וההבנה ביחס לגורל היהודים היו חלקיים.

חקיקה בנושא השואה

בשנות החמישים חוקקה מדינת ישראל את **החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם** המאפשר להעמיד לדין נאצים ועוזריהם על פשעיהם נגד היהודים בתקופת המשטר הנאצי, את **חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה** שקבע כי כ"ז בניסן יוקדש מדי שנה להתייחדות עם זכר השואה, ואת **החוק שקבע את הקמת יד ושם**, מוסד המחקר הממלכתי בנושא השואה. בחקיקת חוקים בנושא השואה ההתייחסות לשואה הייתה התייחסות ממלכתית. הציבור הישראלי עדיין לא נחשף לדילמות שונות הנוגעות לשואה והמידע הידע וההבנה ביחס לגורל היהודים היו חלקיים ביותר.

סעיף ב'

השינויים שחלו בעיצוב זיכרון השואה בשנות ה-60 וה-70:

- א. **מעבר מעיסוק בשואה ברמה הממלכתית לרמה האישית:** השואה הפכה מתופעה "קולקטיבית" לאוסף סיפורים אישיים וקיבלה אופי "פרסונאלי".
- ב. **שינוי מושג הגבורה בשואה:** בשנות ה-60 וה-70 לא עמדו במוקד ההתעניינות הציבורית "הגיבורים" – מורדי הגטאות והפרטיזנים, אלא האנשים הפשוטים, הרגילים. אנשים שהיו בעצמם קורבנות של השואה, על אף שניצלו. אם בשנות ה-50 התייחס המושג "גבורה" בתקופת השואה ללחימה צבאית בלבד, הרי שבשנות ה-60 וה-70 הוא הרחיב את משמעותו. גם אנשים שנאבקו על קיומם הפיסי והרוחני, שקידשו את חייהם – גם הם גיבורים. פעילות חינוכית, דתית, תרבותית, עזרה הדדית, הברחת לחם לתוך הגטו – כל אלה היו "גבורה" במציאות הבלתי אפשרית שכפו הנאצים על היהודים בתקופת השואה.

מה גרם לאחד מהשינויים שהצגת?

עיצוב זיכרון השואה בעשור השני לקיום המדינה עומד בסימן משפט אייכמן שהתנהל בתחילתו והוביל לשינוי ביחס החברה הישראלית לניצולים ולאופן שבו נתפסה השואה בשיח הציבורי. קהל רב הגיע גם לבית העם לצפות במהלך המשפט. זו הייתה הפעם הראשונה בה נחשפו אזרחי ישראל להיבט ה**זיכרון הפרטי** בשואה באמצעות עדויות הניצולים שזימנה התביעה. לפתע פתאום התחוור לאזרחי ישראל ששכניהם, חבריהם לעבודה ולספסל הלימודים נושאים בליבם ובגופם צלקות נוראות שהותירו בהם הנאצים. עדות אחר עדות נחשפה הזוועה וקיבלה פנים ושמ. הדבר הוביל לשינוי חד בהתייחסות הציבור הישראלי לניצולים ולהבנת המאורעות שהתרחשו בשואה. את מקום השאלה "מדוע הלכתם כצאן לטבח" החליפה תחושת אמפטיה עמוקה וניסיון לברר מה עשינו אנו, אנשי הישוב היהודי בארץ-ישראל, באותם ימים בהם נשחט העם היהודי בהמוניו. את מקום הזלזול וההתנשאות שאפיינו את ההתייחסות לניצולים בשנות ה-50 החליפו תחושות של בושה וזעם. השינוי שיצרה העמדתו לדין של אייכמן, הרשעתו והוצאתו להורג היה ברור וחד.